

جستاری در توسعه فرهنگ بنیان یزد

علی اکبر جعفری ندوشن^۱

پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۰۷

دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۲۵

چکیده

شهر یزد در چشم‌انداز توسعه خود با موانع طبیعی فراوانی روبه روست و تجربه توسعه شتابنده و ناپایدار دهه‌های اخیر آن حاکی از این است با روش‌های موسوم به توسعه صنعتی، توسعه پایدار آن در معرض تهدید است. تاریخ دامنه‌دار این شهر حاکی از نوعی فرهنگ سازگاری با اقلیم و نوآوری‌های ساکنان آن در توسعه متوازن و متناسب با محدودیت‌های اقلیمی است. معماری و شهرسازی و نظام‌واره آب و قنات و فرهنگ همزیستی مسالمت‌آمیز به عنوان مهم‌ترین تجلیات ممتاز این شهر که از سوی یونسکو به ثبت جهانی بافت تاریخی انجامیده است. در کنار خرده فرهنگ‌های گوناگونی که این زیست بوم چند هزار ساله را تاکنون پاسداری نموده است می‌تواند دستمایه توسعه فرهنگ‌محور این شهر برای بهره‌برداری بهینه از دارایی‌های فرهنگی خود در مسیر توسعه پایدار گردد. اشاره به این میراث ماندگار تاریخی و ارائه چشم‌انداز توسعه مبتنی بر فرهنگ در این مقاله بررسی شده است.

کلید واژگان: یزد، معماری یزد، قنات، توسعه فرهنگی.

شهر تاریخی یزد پس از موافقت کمیته میراث جهانی یونسکو، عنوان بیست و دومین میراث جهانی کشور را به خود اختصاص داده است. در این جلسه که در کراکوف لهستان برگزار شد، تأیید شد که حدود ۲۰۰ هکتار بافت قدیمی شهر یزد در فهرست میراث جهانی به ثبت برسد. شهر تاریخی یزد هم اکنون تنها شهر مسکونی ایران است که توانسته این عنوان را به خود اختصاص دهد. در عین حال نباید فراموش کرد که شهر یزد بزرگ‌ترین شهر خشتی مسکونی در دنیا نیز هست. ایران در این برهه که ۲۲ میراث جهانی دنیا را به نام خود ثبت کرده، از نظر رده‌بندی در منطقه خاورمیانه رتبه نخست و در دنیا رتبه یازدهم را به خود اختصاص می‌دهد. در این مقاله با مطالعه معماری و قنات به عنوان مظاهر پایدار همزیستی مسالمت‌آمیز با طبیعت و رواداری مذهبی که از تجلیات زیست مدنی پایای شهر یزد است درصدد هستیم تا وجوهی از این تمدن دیرپا را که براساس سازگاری با طبیعت و انسان است آشکار کرده، سپس مبانی تمدن‌ساز آن را برای دست یافتن به سررشته‌ای از فرهنگ رواداری و سازگاری به کار گیریم که همچنان که در طول تاریخ پویایی و پایایی این شهر کهنسال را رقم زده، در این زمانه تلاش‌ها نیز مبنای توسعه پایدار این زیست بوم قرارگیرد تا شاید بتوانیم از دل این سنت ماندگار به توسعه پایدار دست یابیم.

۱) مظاهر توسعه پایدار یزد

یزد در طول تاریخ چند هزارساله خود مبتنی بر دانش و تجربه بومی ساکنانش راه حل‌های مسالمت جویانه‌ای در تعامل و سازگاری با طبیعت خشک و کم آب این ناحیه کویری یافته است که تجلی این راه حل‌ها را در مواردی نظیر معماری و شهرسازی و نظام کالری بهره‌برداری از منابع آب و همزیستی مسالمت‌آمیز مردم به عنوان عوامل مورد استناد کمیته میراث جهانی یونسکو در ثبت بافت تاریخی این شهر می‌توان جست.

۱-۱) معماری و شهرسازی سازگار با اقلیم

سازواره آبی قنات، مساجد، حمام‌ها، بازارها، خانه‌های سنتی، معابد زرتشتیان، باغ‌های قدیمی و بافت سنتی این شهر نمایانگر زیستگاهی با غلبه بر منابع محدود است. شهر یزد دارای ۷۰۰ هکتار بافت تاریخی است، بنای آن را گاه به اسکندر مقدونی و گاه به یزدگرد

نسبت می‌دهند، اما در افسانه‌ها بناکننده این شهر را «ضحاک» می‌دانند. چنان که به نقل از معین‌الدین نطنزی آورده‌اند که خطه یزد را ضحاک ساخت و آن را زندان ضحاک خواند؛ به هر حال نمی‌توان منکر تاریخ بیش از دو هزار و پانصد ساله این شهر شد، زیرا آتش آتشگاه یزد در حدود ۲۵۰۰ سال است که رو به خاموشی نرفته است.

پژوهشگران بافت یزد را یکی از چهار کانون عمده مدنیّت در زمان ماد در حوزه شرق ایران دانسته‌اند. در آن هنگام، این شهر در مسیر شاهراه باستانی ری - کرمان و پارس - خراسان قرار داشت و آن را از سرزمین‌های دوردست ماد می‌دانستند. اولین توسعه جدی شهر در زمان آل‌بویه در سمت جنوب شرقی و با حصارکشی بود و در این زمان مرکزیت شهر مسجد قرار داده شد. در دوران آل مظفر توسعه به سمت جنوب غربی برده شد و هفت دروازه به دیوارهای جدید شهر افزوده شد. در دوران تیموری مرکزیت شهر میدان و حسینیه امیرچخماق قرار داده شد و توسعه شهر از شرق انجام گرفت (پیرنیا، ۱۳۸۶). از ویژگی‌های بافت یزد حفاظت تمامی معابر، حیاط‌ها و ساختمان‌ها در برابر عوامل جوی و به خصوص باد است. همچنین از باد و آفتاب با روش‌هایی چون بادگیر و هور نورها به بهترین شکل ممکن استفاده می‌شود. بافت در این فضاها، به هم فشرده و متصل است و کوچه‌ها باریک و نسبتاً طولانی و در مسیر یک خط شکسته‌اند، کوچه‌ها گاه مسقف و یا دارای ساباط هستند. تمامی فضاهای شهری در این بافت‌ها محفوظ‌اند تا بتوانند انسان را از گزند باد و آفتاب برهانند. کوچه‌های کم عرض با دیوارهای بلند ایجاد سایه می‌کنند و عابری را از گزند آفتاب در امان نگه می‌دارند. همچنین به دلیل پیچ در پیچ بودن این کوچه‌ها، باد در آنها شکسته می‌شود و عابران از گزند بادهای موسمی آزار کمتری می‌بینند (توسلی، ۱۳۹۱). در شهر یزد، تمامی بناها به جز حمام دارای حیاط مرکزی‌اند، حیاط در وسط ساختمان به همراه حوض و باغچه است و این دو عامل باعث افزایش رطوبت نسبی در آن ناحیه و در نتیجه خنک شدن محیط می‌شود. همچنین به منظور خنک شدن اتاق‌ها درهای تمامی اتاق‌ها نیز به سمت حیاط باز می‌شود. وجود حیاط مرکزی یک راه مقابله با طوفان شن و سرمای زمستان نیز هست (فدایی، ۱۳۹۲). از دیگر خصوصیات بناهای بومی یزد، استفاده از مصالح با ظرفیت حرارتی بالا و به کارگیری دیواره‌های ضخیم است. سطوح خارجی بناها نیز اغلب با سفیدکاری پوشانده می‌شوند تا اثر تابش آفتاب بر آنها کاهش یابد. بخشی از ساختمان در

داخل زمین قرار می‌گیرد تا تبادل حرارت بین داخل و خارج بنا کاهش یابد و نوسان درجه حرارت کمتر شود. کف خانه کمی از حیاط پایین‌تر است و سقف‌ها کمی بلندتر شده‌اند، به طور کلی می‌توان گفت که ساختمان‌های سنتی، برخلاف اغلب ساختمان‌های امروزی، در ستیز با شرایط طبیعی نبوده، بلکه با استفاده مناسب از این شرایط، در یک همزیستی و بهره‌وری منطقی در بطن طبیعت قرار داشته‌اند. از این‌روست که می‌توان یزد را مظهر همزیستی مسالمت‌آمیز با طبیعت محسوب داشت؛ چون این شهر در طول تاریخ بلند خود همواره سعی در سازگاری با طبیعت خشک و گرم داشته و بی آنکه پنجه در پنجه طبیعت افکند با روحیه رفیق و مدارای خود این طبیعت خشک و خشن را نیز آرام و رام خویش ساخته است.

۱-۲) قنات و سازه‌های آبی پایدار

آب به عنوان مهمترین عنصر حیات در پیدایش تمدن‌های بشری و ساخت شهرها، در جهان به ویژه در ایران نقشی اساسی داشته است. حیات اجتماعی و بقا و رونق شهرها و آبادی‌ها، بیش از هر چیز وابسته به وجود آب بوده است. «آب الفبای آبادانی است» و «بی - آب - آن» یعنی بیابان، بی حرف نفی «بی آب» بدون آب (دهخدا، ۱۳۳۹). با توجه به شرایط اقلیمی ایران که میانگین بارندگی در اکثر مناطق آن کمتر از بارش جهانی است، می‌توان گفت که آب به عنوان یکی از مهمترین دغدغه‌های ایرانیان و بزرگ‌ترین چالش برای مردمان این سرزمین محسوب می‌شده است. کمپایی این عنصر گرانبها، ارزش این ماده را نزد ایرانیان صد چندان نموده و آن را در جایگاه والایی قرار داده است. آب درگذر تاریخ همیشه و همه جا یکسان به دست نیامده است. در این میان بسیاری از شهرهای کویری ایران موجودیت و مدنیت خود را در طول تاریخ دراز و دیرینه خویش، مدیون سازه‌ای به ظاهر ساده، اما بسیار ارزشمند و کامل بومی هستند. آن سازه چیزی نیست جز قنات. به گفته باستانی پاریزی، حفر قنات یک حماسه است، حماسه‌ای بزرگ برای جایگزین کردن مرگ با زندگی و ممت با حیات. قنات یک سامانه پایدار طبیعی، و از لحاظ زیست محیطی بسیار با ارزش است. زیرا این سامانه نه تنها سفره‌های آبی را تهدید نمی‌کند، بلکه مناسب‌ترین روش استحصال و بهره‌برداری از منابع آب در امر توسعه پایدار است (حایری، ۱۳۸۶).

بنابراین علاوه بر معماری سازگار با کویر یکی از پایدارترین سازه‌های آبی جهان یعنی قنات نیز می‌تواند شاهد مثال گویای دیگری باشد از این که یزد هرگز چنگ در چنگ طبیعت نیانداخته و به چنگ آن نرفته، بلکه در سازگاری و صلح با طبیعت زیسته است؛ در حالی که بسیاری از جامعه‌شناسان و باستان‌شناسان معتقدند که تمدن در جایی که آب فراوان وجود دارد شکل می‌گیرد ما شاهدیم که در سرزمین خشکی مثل یزد، تمدن چند هزار ساله پدید آمده است که به نظر می‌رسد علاوه بر تدبیر و کوشندگی مردمان سخت‌کوش متکی بر یک فرهنگ جمع‌گرایی و یاری‌گری دیرپاست.

ایجاد تمدن‌کاریزی و قنات در این سرزمین که حفر و راه‌اندازی آن ده‌ها سال به طول می‌انجامد و نظام حقوقی بهره‌برداری آن مبتنی بر نوعی مشارکت عمومی منسجم و پایدار بوده است که باعث گردیده تا عمر برخی از این قنات به بیش از هزار سال بالغ شود. این تمدن‌کاریزی و نظام حقوقی همگرایانه‌اش که متکی بر فرهنگ مشارکت و یاریگری است در ادبیات عامه این سرزمین نیز مشحون از واژگان مشارکت جویانه‌ای نظیر همیاری، آبیاری، حی یاری و ... است. گذشتگان ما، قنات را با قناعت سرشته‌اند، چون بر این باور بودند که آب را باید به اندازه کرم زمین و قدر مقدور سفره‌های آب زیر زمین برداشت. آنان با آگاهی از واقعیت‌های این سرزمین خشک و محدودیت‌های اقلیمی‌اش و در سازگاری و رواداری با طبیعت کم آب به کاریزکاوای حسابگرانه رسیده‌اند و هرگز برخلاف حفاران چاه‌های عمیق، اسباب‌نقب و غارت ذخایر آب این خشکستان را فراهم نمی‌کردند بلکه دوراندیشانه، رشد دیررس و گردووار (درخت گردو) کاریزها را بر جهش آبی و کدووار چاه‌های عمیق، ترجیح می‌دادند و بیم آن داشتند که مبادا حیات دیرزی و پایدار این سرزمین کم آب را در پای مطامع زودگذری قربانی کنند. به قول ناصر خسرو:

بر رست و بردوید برو بر به روز بیست؟
گفتا دو بیست باشد و اکنون زیادتی است
برتر شدم بگو تو که این کاهلی ز چیست
با تو مرا هنوز نه هنگام داوری است
آنکه شود پدید که از ما دو مرد کیست
(ناصر خسرو، ۱۳۸۹)

شنیده‌ای که زیر چناری کدو بنی
پرسید از آن چنار که تو چند ساله‌ای؟
خندید ازو کدو که من از تو به بیست روز
او را چنار گفت که امروز ای کدو
فردا که بر من و تو وزد باد مهرگان

دکتر پاپلی یزدی، مبدع نظریه تمدن‌کاریزی، در این باره می‌گوید: یکی از عمده‌ترین ویژگی‌های تمدن‌کاریزی صلح‌جویی و رسیدن به اهداف از راه گفتگو و مذاکره است. در منطقه‌ای که قنات منشاء اصلی آب و فعالیت است؛ یعنی در پهنه‌ای که در شرق کوه‌های مرکزی ایران و در جنوب کوه‌های البرز (از شرق قزوین به بعد) تا کناره‌های دریای عمان و از شرق تا کوه‌های هندوکش و کوه‌های مرکزی افغانستان، در شمال شرق تا چمنزارهای وسیع آسیای مرکزی واقع است، هیچ‌گاه خاستگاه حکومت‌های جنگجوی بزرگ و عالم‌گیر نبوده است و هرگز از این پهنه لشکرهای بزرگ بر نخواستند و هیچ‌گاه کشورگشایان بزرگ متولد نشده‌اند. این بدان دلیل است که پتانسیل‌های طبیعی اجازه این کار را نمی‌داده است.

محدودیت پوشش گیاهی و به خصوص منابع مرتعی و محدودیت شدید آب اجازه رشد و تکامل حکومت‌های صحرانشین (استپی) و یا فئودالی را نداده است. در این پهنه وسیع که جز به مدد آب قنات، آب شرب و زراعت به دست نمی‌آید، زمین‌ها در قطعات کوچک و به صورت خرده مالکی، با تولید محصول زراعی کم و مازاد تولیدی کمتر است. از قدیم الایام مردمان این مناطق برای جبران کسری نیازهای خود، به صنایع دستی و تجارت روی آورده‌اند. خرده مالکان، خرده دامداران، صنعتگران و تجار، جز به صلح و آرامش نمی‌اندیشیدند و در زمان صلح و آرامش است که سود می‌برند. درست بر عکس کسانی که می‌خواستند کسری نیازهای خود را از راه چپاول، غارت و کشورگشایی به دست آورند و دنبال جنگ، آشوب و ناامنی بودند. سود مردمان تمدن‌کاریزی در آرامش و صلح بود و سود تمدن‌های استپی (مرتعی) مجاور این تمدن، در جنگ و جدال و غارت و چپاول (پاپلی یزدی، ۱۳۷۹).

سود مردمان تمدن‌کاریزی، یعنی مردمان شهرهایی که بیشتر تجارت پیشه و صنعتگر هستند، در مذاکره، گفتگو، ساماندهی روابط شهر و روستا، تفاهم و صلح، راستگویی و درست‌کرداری بوده است. تاجر جز با راستی و صنعتگر جز با درستکاری سود نمی‌برد. در عوض فئودال‌ها و صحرانوردان جز با خدعه و نیرنگ، استثمار، جنگ و خونریزی عوایدی حاصل نمی‌کنند.

محدودیت منابع طبیعی و منابع آب در مناطقی که قنات منبع اصلی آب آن است در طول هزاران سال، خود موجب بروز رفتاری صلح‌جویانه، تاجر مسلک و مذاکره‌گر شده است.

۳-۱) همزیستی مسالمت‌آمیز ساکنان

سازگاری با طبیعت به تدریج زمینه همزیستی مسالمت‌آمیز با مردمان از ادیان و عقاید مختلف نیز فراهم ساخته است. یزد که با عنوان دارالعباده، شناخته می‌شود، از کانون‌های مهم مذهبی ایران در قبل و بعد اسلام بوده و جمعیت قابل توجه زرتشتیان و بناهای کهن این آیین توحیدی و همچنین پیروان دیگر ادیان توحیدی در این استان مبین همزیستی مسالمت‌آمیز ادیان محسوب می‌شود. جمعیت استان یزد که در نخستین سرشماری نفوس و مسکن کشور در سال ۱۳۳۵ افزون بر ۲۳۸ هزار نفر اعلام شده بود براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ به حدود یک میلیون و ۷۵ هزار نفر رسیده که با توجه به روند مهاجرت به این استان و درصد رشد جمعیت که به طور متوسط در تمامی سرشماری‌ها بیش از ۱/۷ درصد بوده، جمعیت این استان در سرشماری امسال که هنوز نتایج آن اعلام نشده از مرکز یک میلیون و یکصد هزار نفر فراتر خواهد رفت. (سایت مرکز آمار ایران) فرهنگ غنی و دیرپای شکل گرفته بر محور همزیستی مسالمت‌آمیز ادیان و اقوام مختلف در استان یزد در قالب پیشنهاد دیدگاه گفت‌وگوی تمدن‌ها به عنوان یک ضرورت، برای جهانی‌سازی از خشونت از مرزهای ایران اسلامی فراتر رفت و در عرصه جهانی نیز با اقبال گسترده همراه شد. در شرایطی که نزاع‌های سیاسی، مذهبی، قومی و ... برخی از مناطق جهان را دستخوش نزاع و حوادث مرگبار کرده است، وجود شهری مانند یزد که کانون همزیستی ادیان مختلف است، الگوهای موفقی از همزیستی مسالمت‌آمیز را مقابل روی همگان قرار داده است. به طوری که در یکی از محلات این شهر تاریخی، مسجد و کنیسه و آتشکده در جوار هم جای گرفته‌اند و بسیاری از آثار ملموس و غیرملموسی که امروز آن را به عنوان میراث فرهنگی یزد می‌شناسیم همچون دخمه‌ها، آتشکده‌ها و ... همچنان در اختیار هموطنان زرتشتی است و از سوی اکثریت مسلمان نیز مورد احترام و صیانت است؛ البته زرتشتی‌ها هم حرمت عقاید و مناسک مسلمانان را نگه می‌دارند و حتی گاهی در برگزاری آیین‌های مذهبی از خود همراهی نشان می‌دهند. بی‌جهت نیست در شرایطی که در سرزمین‌های پیرامونی ما نزاع‌ها و انتحارهایی به نام دین در جریان است، یزد کمال همزیستی ادیان و هم افزایی شهروندان خود را در انتخابات محلی با انتخاب شهروند زرتشتی در شورای شهر به نمایش می‌گذارد.

از این روست که شهر یزد که از گذشته‌های دور تا به امروز همزیستی کلیمیان، مسیحیان و زرتشتیان را در کنار مسلمانان تجربه می‌کند. در چهل و یکمین اجلاس یونسکو در کنار معماری و شهرسازی ممتاز، نظر همگان را به این زندگی صلح‌آمیز پیروان ادیان مختلف در کنار یکدیگر جلب می‌کند و می‌تواند معیاری برای ثبت بافت تاریخی شهر یزد به عنوان میراث جهانی گردد.

۲) توسعه بر مدار فرهنگ

در سایت رسمی یونسکو آمده است که شهر یزد به تصدیق کارشناسان، تجلی بهره‌وری از منابع محدود برای بقا در دل کویر است. که با مطالعه و جوهری از آن، به ویژه در معماری، شهرسازی و کاریزکاوی و همزیستی مسالمت‌آمیز ادیان، ما را به نوعی فرهنگ و تمدن دیرپای کویری رهنمون می‌سازد که با تمام مشکلات و شرایط زیست محیطی و اقلیمی توانسته از فرصت‌های اکولوژیک خود برای رسیدن به پایداری استفاده کند و این شهر را تبدیل به یک اکوسیستمی در دل کویر کند. ناپایداری و ناسازگاری روش‌های توسعه صنعتی این شهر در دهه‌های اخیر موجب می‌شود تا به پشتوانه میراث فرهنگی جهانی آن بتوان با تغییر رویکرد از توسعه صنعتی به توسعه فرهنگ محور، زمینه توسعه پایدار این شهر را فراهم کرد.

ادامه روش‌های توسعه نامناسب و ناپایدار دهه‌های گذشته میسر نیست و بازنگری رویکردهای توسعه‌ای یزد در این زمان یک ضرورت حیاتی است. از این رو توسعه صنعت فرهنگی مبتنی بر تاریخ و فرهنگ دیرپا و درون‌زای یزد را بدیل مناسب توسعه صنعتی مبتنی بر منابع آب و خاک شکننده آن یافته‌اند و با دوراندیشی و اهتمام جمعی درصدد بارور ساختن سرمایه‌های فرهنگی این شهر پرگنجینه فرهنگی بر آمدند. ثبت بافت تاریخی شهر در نزد یونسکو و تلاش در برنندسازی فرهنگی نظیر کتاب محور کردن فعالیت‌های فرهنگی، کسب عنوان «پایتخت کتاب»، برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های گوناگون فرهنگی و توجه ویژه بر توسعه صنعت گردشگری، اهم اقداماتی است که تاکنون یزد را در آستانه تجربه جدیدی متکی بر صنایع فرهنگی قرار داده است. چون در واقع این صنعت است که می‌تواند بدون اعمال فشار به منابع آب و خاک در این کویر سترون به خلق ثروت و زندگی

مدد رساند. توسعه فرهنگ محور یزد می تواند مبتنی بر موارد زیر باشد:

۲-۱) توسعه اقتصاد دانش و فرهنگ بنیان

در نظریه های جدید رشد اقتصادی، دانش و فرهنگ به عنوان نوعی متغیر برونزا در اقتصاد به شمار نمی رود، بلکه بخش اصلی و کلیدی نظام اقتصادی محسوب می شود. دانش و فرهنگ به عنوان اصلی ترین نوع سرمایه تلقی می شود و رشد اقتصادی ریشه در انباشت دانش و فرهنگ دارد، زیرا انباشت آنهاست که منشأ خلاقیت و نوآوری و کارآفرینی است. اقتصاد فرهنگ بنیان بدون تأثیرپذیری از محدودیت های اقلیمی یزد مبتنی بر ظرفیت های فرهنگی شهر میراث جهانی و متکی به نیروی کار تحصیل کرده و متخصص است. تردیدی نیست که یزد به جهت برخورداری از تاریخ و فرهنگ دیرپا و مراکز علمی و دانشگاهی متعدد و توانمندی علمی دانش آموختگان خود، زمینه بهره وری از این دفاینه فرهنگی عظیم را دارد. سیستم کارای نوآوری و ابداع که شبکه ای از نهادها، قوانین و رویه ها برای تحصیل و خلق و انتشار و استفاده از فرهنگ و دانش است به اضافه هنرمندان و تشکل های فرهنگی و اجتماعی و دانشگاه ها و مراکز عمومی و خصوصی دانش محور نظیر پارک ها و کریدورهای علم و فناوری و مجموعه ضوابط تسهیل گر و پشتیبان آنها در یزد از موقعیت مناسبی برخوردار است و وقتی در کنار زیرساخت های توسعه یافته یزد در فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ستون فقرات اقتصاد دانش و فرهنگ بنیان قرار می گیرد می تواند به یکی از محورهای اصلی توسعه اقتصادی این شهر فرهنگی ایران تبدیل گردد.

۲-۲) توسعه صنایع فرهنگی

ظرفیت فرهنگی جامعه و بستر رشد آن نقش انکارناپذیری در توسعه آن جامعه دارد. در این باره، تولید و توزیع فرآورده های فرهنگی و هنری که نیازهای فرهنگی و آموزشی همه اقشار جامعه از کودکان مهدکودک تا سالمندان و بازنشستگان را دربر بگیرد علاوه بر کارکردهای فرهنگی و اجتماعی موجب می گردد با تولید فیلم و انیمیشن و کتاب و صنایع دستی و لوازم التحریر، اسباب بازی و نرم افزارهای گوناگون آموزشی و سرگرمی و ... مجموعاً به تأسیس صنایع فرهنگی بیانجامد. که ذیل نام های پر آوازه فرهنگی همچون آذربیدی به عنوان پدر ادبیات کودک و نوجوان بتوان به طور مثال صنایع بزرگ فرآورده ای

فرهنگی کودک و نوجوان را در تمام زمینه‌های آموزشی و کمک آموزشی و امور سرگرمی و تفریحی تولید کرد. بدیهی است رشد و توسعه اقتصاد فرهنگی منوط به فرهنگی سازی عرصه عمومی شهر است که با ارتقاء سرانه مطالعه و پرورش ظرفیت فکری، تحرک ذهنی و آگاهی بخشی عمومی میسر است. در این باره یکی از طرح‌های که اخیراً در سیاستگذاری‌های فرهنگی کشور در حال اجرا است؛ طرح پایتخت کتاب است که با اقتباس از الگوی آن در سازمان یونسکو برنامه‌ریزی گردید. چون هر ساله از سوی سازمان یونسکو عنوان پایتخت کتاب به شهری داده می‌شود که در جهت تقویت جایگاه کتاب و خواندن آن کوشش شایانی کرده باشد. در کشور این طرح به گونه‌ای سازگار یافته با ساختار فرهنگی اجتماعی کشور به اجرا در آمده است. و شهر یزد از این فرصت نیز برای بسترسازی توسعه فرهنگ محور خود نیز از آن سود جسته است و در سال جاری بعنوان پایتخت کتاب ایران انتخاب گردیده که هم حاکی از توانمندی‌های فرهنگی توسعه‌زای آن است و هم مسئولیت مدیران شهر در تقویت رویکردهای توسعه فرهنگ محور شهر را ضروری می‌سازد.

۲-۳) توسعه گردشگری فرهنگی

اقتصاد یزد هر چند از گذشته‌های دور با توجه به شرایط اقلیمی و محدودیت‌های طبیعی بیشتر متکی به بازرگانی بوده است و به جهت مرکزیت جغرافیایی و امنیت و اماننداری ساکنانش یکی مراکز عمده تجاری کشور شناخته می‌شده، اما ولع توسعه یافتگی صنعتی مبتنی بر صنایع آلاینده و آبخواه در دهه‌های اخیر همچون چاه‌های عمیق عملاً منابع طبیعی‌اش را به محاق برده است و این شهر پرتاریخ و سازگار کویری را در معرض شکنندگی شدید منابع آبی قرار داده که مدنیت دیرپای آن را تهدید می‌کند. از این رو با توجه به ثبت بافت تاریخی شهر و بازنگرایی رویکردهای توسعه‌ای آن شاید بتوان گفت یزد در آستانه تجربه جدیدی متکی به صنعت گردشگری است؛ چون در واقع این صنعت است که می‌تواند بدون اعمال فشار به منابع آب و خاک در این کویر سترون به خلق ثروت و زندگی مدد رساند.

به طور کلی شهر یزد به دلیل برخورداری از سرمایه‌های لازم و اولیه گردشگری از قبیل منابع طبیعی زیبا و جذاب و همچنین سرمایه‌های مصنوعی واجد ارزش تاریخی و فرهنگی،

استعداد زیادی برای جذب گردشگر و قابلیت زیادی در جذب سرمایه برای ایجاد صنعت گردشگری و خدمات وابسته به آن، چون هتلداری و رستوران دارد که هر چه توجه بیشتری به این سرمایه‌ها و فرصت‌ها شود، زمینه حضور فعال در عرصه منطقه‌ای و جهانی صنعت گردشگری بیشتر فراهم خواهد شد (تولایی، ۱۳۸۶). مطالعات صورت گرفته درخصوص بررسی وضع موجود صنعت گردشگری در شهر یزد نشان می‌دهد که این صنعت از وضعیت رو به رشدی برخوردار است. و با توجه به این که گردشگری ضمن ایجاد سلسله‌ای از فعالیت‌های جدید در جامعه، موجب فعال شدن سایر بخش‌های اقتصادی شده و می‌تواند در موازنه ارزی نیز اثرات سازنده‌ای داشته باشد و به واسطه آن، بخش‌های حمل و نقل، مواد غذایی، سوخت و انرژی، صنایع دستی و بخش ساختمانی و دیگر موارد به تبع فعالیت‌های گردشگری رونق می‌گیرند و موجبات اشتغال و توسعه اقتصادی را فراهم می‌آورند (حیدری، ۱۳۸۷). از این رو یزد می‌تواند، گردشگری را محور اصلی فعالیت‌های اقتصادی خود قرار داده و از این طریق به توسعه اقتصادی مطلوب نیز دست یابد. البته توسعه گردشگری تنها به ایجاد فرصت‌های صرفاً اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه به دلیل چند بُعدی بودن این صنعت، در صورت برنامه‌ریزی صحیح و اصولی، این صنعت قادر به ایجاد منافع مستقیم و غیرمستقیم متعدد در زمینه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و سیاسی نیز هست.

نتیجه

رویکرد توسعه مبتنی بر اقتصاد فرهنگ به عنوان اقتصاد مبتنی بر ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی، با مصادیقی چون اقتصاد دانش بنیان و سرمایه‌گذاری اقتصادی بر روی ظرفیت‌های دارایی‌ها و میراث فرهنگی به معنای ورود یک سیاست راهبردی جدید به ادبیات توسعه یزد است که براساس محدودیت‌های اقلیمی و با اتکا به الگوی اقتصادی انسانگرا و مبتنی بر سرمایه‌های انسانی و دربر دارنده طیف گسترده‌ای از موضوعات فرهنگی است که شامل تولید، تقاضا و داد و ستد کالاها و خدمات هنری و توسعه بازار کار هنرمندان، صنایع خلاق، سرگرمی‌ها، خدمات ورزشی، صنایع و فعالیت‌های دانش بنیان علمی و فناوری است. این محصولات فرهنگی نیز با بهره‌مندی از میراث انباشته مادی و معنوی فرهنگی این شهر

تاریخی قابلیت تولید و تجاری‌سازی ملی و بین‌المللی دارد. همچنین امیدواریم با ثبت بافت تاریخی یزد در میراث پرهای جهانی و تغییر رویکرد توسعه صنعتی به توسعه گردشگری، این صنعت جدید بتواند همچون قنات‌های یزد زمینه توسعه پایدار یزد را فراهم کند.

منابع و مأخذ:

- باستانی پاریزی، محمدابراهیم (۱۳۵۷)، حماسه کویر، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۳۹)، لغت‌نامه دهخدا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حائری، محمدرضا (۱۳۸۶)، قنات در ایران، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- حیدری چپانه، رحیم (۱۳۸۷)، مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها.
- توسلی، محمود (۱۳۹۱)، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران، تهران: انتشارات تندیس نقره‌ای.
- تولایی، سیمین (۱۳۸۶)، مروری بر صنعت گردشگری، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم.
- پاپلی‌یزدی، محمدحسین (۱۳۷۹)، نقش قنات در شکل‌گیری تمدن‌ها، (پایداری فرهنگ و تمدن کاریزی)، مجموعه مقالات، جلد دوم، تهران: همایش بین‌المللی قنات.
- پیرنیا، محمدکریم، غلامحسین، معاریان و علی‌محمد رنجبر کرمانی (۱۳۸۴)، سبک‌شناسی معماری ایرانی، تهران: انتشارات سروش دانش.
- قبادیان، وحید (۱۳۸۶)، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فدائی، فرامرز و مهدی حمزه‌نژاد (۱۳۹۲)، مطالعه حیات مرکزی در خانه‌های یزد با توجه به مفاهیم و پایداری، تهران: اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار.
- ناصرخسرو قبادیانی (۱۳۸۹)، دیوان اشعار، چاپ هفتم، تهران: انتشارات نگاه نو.

۱۲۲

سال اول، شماره ۲
تابستان ۱۳۹۸

جستاری در توسعه فرهنگ بنیان یزد

A study on the development of Yazd-based culture

Ali Akbar jafarinadoushan

Abstract

Yazd faces many natural obstacles in its development prospects and the experience of accelerated but unstable development of recent decades indicates that its sustainable development is threatened by methods known as industrial development. The city's long history suggests climate adaptation and the innovations of its inhabitants in a balanced development, which are commensurate with climate constraints. Architecture, urban planning, the water system of the aqueduct and the peaceful coexistence of cultures, as the most prominent manifestations of this city, which have led UNESCO to register Yazd for its historic context as well as the diverse subcultures that have preserved this ecosystem for many thousands of years can be used as a culture-based development tool to optimally utilize its cultural assets in the path of sustainable development. This article studies this lasting historical legacy and presents the prospect of culture-based development in Yazd.

Keywords: culture, Yazd, architecture, aqueduct, development.